

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การพัฒนาอุตสาหกรรมไทย สวัสดิการแรงงานและการประยุกต์ใช้ สังคมสงเคราะห์ในอุตสาหกรรม

ดร.ธัญญลักษณ์ วีระสมบัติ

**การพัฒนาอุตสาหกรรมไทย สวัสดิการแรงงาน
และการประยุกต์ใช้สังคมสงเคราะห์ในอุตสาหกรรม**
**The Development of Thai Industry, Labour Welfare,
and The Application of Social Work for Industry**

โครงการหนังสือวิชาการที่นำพิมพ์ได้รับทุนสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ให้จัดพิมพ์และจำหน่ายในราคาเยียมเยา

ถ่ายเอกสารแทนการใช้หนังสือ
คือการทำลายภูมิปัญญาสร้างสรรค์

**การพัฒนาอุตสาหกรรมไทย สวัสดิการแรงงาน
และการประยุกต์ใช้สังคมสงเคราะห์ในอุตสาหกรรม**
**The Development of Thai Industry, Labour Welfare,
and The Application of Social Work for Industry**

ดร.ัญญลักษณ์ วีระสมบัติ

รองศาสตราจารย์

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

2564

หนังสือที่ได้รับทุนสนับสนุนการเขียนตำราจากคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2563

ธัญลักษณ์ วีระสมบัติ.

การพัฒนาอุตสาหกรรมไทย สวัสดิการแรงงาน และการประยุกต์ใช้สังคมสงเคราะห์ในอุตสาหกรรม =
The development of Thai industry labour welfare and the application of social work for industry.

1. สวัสดิการอุตสาหกรรม. 2. สังคมสงเคราะห์. 3. การพัฒนาอุตสาหกรรม-ไทย.

HD7261

ISBN 978-616-314-784-4

ISBN (E-BOOK) 978-616-314-786-8

ลิขสิทธิ์ของรองศาสตราจารย์ ดร.ธัญลักษณ์ วีระสมบัติ

สงวนลิขสิทธิ์

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 เดือนสิงหาคม 2564

จำนวน 100 เล่ม

ฉบับอิเล็กทรอนิกส์ (e-book) เดือนพฤศจิกายน 2564

จัดพิมพ์และจัดจำหน่ายโดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ท่าพระจันทร์: อาคารธรรมศาสตร์ 60 ปี ชั้น U1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ถนนพระจันทร์ กรุงเทพฯ 10200 โทร. 0-2223-9232

ศูนย์รังสิต: อาคารโดมบริหาร ชั้น 3 ห้อง 317 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี 12120

โทร. 0-2564-2859-60 โทรสาร 0-2564-2860

<http://thammasatpress.tu.ac.th>, e-mail: unipress@tu.ac.th

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ราคาเล่มละ 350.- บาท

สารบัญ

สารบัญตาราง	(8)
สารบัญภาพ	(9)
สารบัญแผนภูมิ	(11)
คำนำ	(12)

ส่วนที่ 1: การพัฒนาอุตสาหกรรมไทย

บทที่ 1 บทนำเกี่ยวกับอุตสาหกรรม	3
วิวัฒนาการอุตสาหกรรมและรูปแบบการผลิตในอุตสาหกรรม	4
พัฒนาการอุตสาหกรรมในสังคมไทย	14
ความท้าทายของภาคอุตสาหกรรมไทย	25
สรุปท้ายบท	31
คำถามท้ายบท	33
รายการอ้างอิง	34
 บทที่ 2 รัฐไทยกับการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม	 37
บทบาทรัฐ การพัฒนาเศรษฐกิจ และนโยบายอุตสาหกรรม	38
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และนโยบายอุตสาหกรรมไทยตามยุคสมัย	50
พัฒนาการของอุตสาหกรรมเป้าหมายไทย	65
กีดกันอุตสาหกรรมเป้าหมายไทย	70
สรุปท้ายบท	74
คำถามท้ายบท	77
รายการอ้างอิง	78

ส่วนที่ 2: สวัสดิการแรงงาน

บทที่ 3	การทำงานในอุตสาหกรรมและนโยบายรัฐไทยด้านแรงงาน	85
	การใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรม	86
	ลักษณะการทำงานในอุตสาหกรรม	95
	ลักษณะและข้อเสนอแนะต่อนโยบายรัฐไทยด้านแรงงาน	104
	สรุปท้ายบท	116
	คำถามท้ายบท	118
	รายการอ้างอิง	119
บทที่ 4	ปัญหาเชิงโครงสร้างและปัญหาแรงงานในอุตสาหกรรมไทย	122
	ปัญหาเชิงโครงสร้าง	123
	ปัญหาแรงงาน	138
	สรุปท้ายบท	159
	คำถามท้ายบท	162
	รายการอ้างอิง	163
บทที่ 5	สวัสดิการแรงงานในสถานประกอบการ	168
	ความหมายและวัตถุประสงค์ของสวัสดิการแรงงานในสถานประกอบการ	169
	หลักการจัดสวัสดิการแรงงาน	174
	ประเภทของสวัสดิการในสถานประกอบการ	178
	ขอบเขตสวัสดิการตามที่กฎหมายแรงงานกำหนด	187
	สรุปท้ายบท	193
	คำถามท้ายบท	196
	รายการอ้างอิง	197

ส่วนที่ 3: การประยุกต์ใช้สังคมสงเคราะห์ในอุตสาหกรรม

บทที่ 6	การประยุกต์ใช้สังคมสงเคราะห์ในงานอุตสาหกรรม	201
	ความเชื่อมโยงและพัฒนากิจการสังคมสงเคราะห์กับการทำงานในอุตสาหกรรม	202
	การประยุกต์ใช้หลักการ กระบวนการ และทักษะสังคมสงเคราะห์ในงานอุตสาหกรรม	211
	หน้าที่และภารกิจสังคมสงเคราะห์ในสถานประกอบการอุตสาหกรรม	218

กรณีศึกษาการประยุกต์ใช้สังคมสงเคราะห์กับการบริหารแรงงานในสถานประกอบการ	225
สรุปท้ายบท	237
คำถามท้ายบท	239
รายการอ้างอิง	240
บทที่ 7 งานที่มีคุณค่ากับการสถานการณ์การทำงานในสังคมไทย	245
แนวคิดงานที่มีคุณค่า	246
การออกแบบงานให้มีคุณค่า	257
สถานการณ์แนวคิดงานที่มีคุณค่าในสังคมไทย	265
สังคมสงเคราะห์ในฐานะเครื่องมือเสริมสร้างงานที่มีคุณค่า	278
สรุปท้ายบท	280
คำถามท้ายบท	282
รายการอ้างอิง	283
บทที่ 8 บทสรุป	287
บรรณานุกรม	294
อภิธานศัพท์	315
ดัชนีคำ	318
ประวัติผู้เขียน	321

สารบัญตาราง

ตารางที่ 3.1	อุปสงค์จำนวนแรงงานอุตสาหกรรมคาดการณ์ในปี 2560, 2565, 2570 และ 2580	93
ตารางที่ 3.2	ผลกระทบโควิด-19 ที่มีผลต่อชั่วโมงการทำงานที่ลดลง จำแนกตามสาขาการผลิต	95
ตารางที่ 3.3	นโยบาย ยุทธศาสตร์ และตัวอย่างแผนด้านแรงงานของรัฐบาลไทย	105
ตารางที่ 3.4	รัฐบาลและระยะเวลาที่ปฏิบัติหน้าที่ ย้อนหลังไป 30 ปี	109
ตารางที่ 4.1	จำนวนการจ้างงานแรงงานต่างด้าว เทียบกับกำลังแรงงานทั้งหมด (ปี 2556-2562)	125
ตารางที่ 4.2	แนวโน้มความต้องการแรงงาน จำแนกตามระดับการศึกษา (ปี 2560-2564)	128
ตารางที่ 4.3	ประมาณการณ์จำนวนความต้องการแรงงาน แยกตามระดับการศึกษา (ปี 2559-2568)	129
ตารางที่ 4.4	จำนวนและร้อยละของคุณลักษณะแรงงานในสถานประกอบการ จำแนกตามความรู้ความสามารถ	137
ตารางที่ 4.5	ค่าจ้างแท้จริงตามกลุ่มลูกจ้าง	139
ตารางที่ 4.6	จำนวนการประสบอันตรายหรือเจ็บป่วยเนื่องจากการทำงาน จำแนกตามระดับความรุนแรง ปี 2558-2562	146
ตารางที่ 4.7	ค่าจ้างเฉลี่ยต่อเดือนของแรงงานในและนอกระบบเปรียบเทียบรายอุตสาหกรรม	154
ตารางที่ 4.8	จำนวนและอัตราการเปลี่ยนแปลงจำนวนผู้ขอรับประโยชน์ทดแทน กรณีการว่างงานในประกันสังคม	158
ตารางที่ 4.9	อัตราการเปลี่ยนแปลงจำนวนผู้ขอรับประโยชน์ทดแทน กรณีว่างงานสาเหตุเลิกจ้างในระบบประกันสังคม	158
ตารางที่ 5.1	สรุปหลักการคิดพื้นฐานในการจัดสวัสดิการ	177
ตารางที่ 5.2	สรุปขอบเขตสวัสดิการตามที่กฎหมายแรงงานกำหนด	189
ตารางที่ 7.1	ประเทศอาเซียนที่ให้สัตยาบันต่ออนุสัญญามาตรฐานแรงงานหลัก (CLS) 8 ฉบับ	255
ตารางที่ 7.2	จำนวนสหภาพแรงงานในสถานประกอบการเอกชนและองค์กรลูกจ้าง	268
ตารางที่ 7.3	จำนวนชั่วโมงการทำงานของเด็ก (อายุ 5-17 ปี)	271
ตารางที่ 7.4	ระดับค่าจ้างแรงงานเด็กจำแนกตามกลุ่มอายุ	271
ตารางที่ 7.5	งานอันตรายที่แรงงานเด็กทำ	272

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1.1	เครื่องจักรไอน้ำในอุตสาหกรรมทอผ้า	5
ภาพที่ 1.2	กระบวนการผลิตในอุตสาหกรรม	11
ภาพที่ 1.3	ภาพจำลองอย่างง่ายของการผลิตแบบเป็นชุด (batch production)	12
ภาพที่ 1.4	ภาพจำลองการผลิตอย่างง่ายของการผลิตปริมาณมาก (mass production)	13
ภาพที่ 1.5	ภาพจำลองอย่างง่ายของการผลิตแบบลีน (lean production)	13
ภาพที่ 1.6	เปรียบเทียบผลิตภาพแรงงาน การลงทุนในสินทรัพย์ที่ไม่มีตัวตน และการลงทุนด้านการวิจัยและพัฒนาของสถานประกอบการแยกตามสัญชาติ (ปี 2559) เฉพาะสถานประกอบการขนาดใหญ่	28
ภาพที่ 1.7	มูลค่าเพิ่มของสถานประกอบการไทย ปี 2549-2559	29
ภาพที่ 1.8	ผลิตภาพแรงงานของสถานประกอบการขนาดต่างๆ เมื่อเปรียบเทียบกับสถานประกอบการขนาดใหญ่ (ข้อมูลปีล่าสุดที่พบ)	29
ภาพที่ 2.1	ถนนมิตรภาพ ตัวอย่างความร่วมมือด้านโครงสร้างพื้นฐานที่ไทยได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา	46
ภาพที่ 2.2	อุตสาหกรรมเป้าหมายภายใต้นโยบายไทยแลนด์ 4.0	70
ภาพที่ 3.1	กระบวนการพัฒนาทักษะแรงงานของไทย	111
ภาพที่ 3.2	บทบาทและแนวนโยบายรัฐในฐานะแพลตฟอร์มด้านแรงงาน	112
ภาพที่ 3.3	การจัดกลุ่มแรงงานเพื่อปรับปรุงสมรรถนะแรงงานปัจจุบัน	114
ภาพที่ 4.1	ร้อยละของจำนวนผู้ว่างงาน (ปี 2558-ไตรมาสแรกของปี 2560)	126
ภาพที่ 4.2	อัตราการว่างงานแยกตามระดับการศึกษา (ข้อมูล ณ กุมภาพันธ์ 2563)	127
ภาพที่ 4.3	การขยายตัวขึ้นๆ ลงๆ ของผลิตภาพแรงงาน (labor productivity)	131
ภาพที่ 4.4	ลำดับอุปสรรคในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยให้เกิดความยั่งยืน	132
ภาพที่ 4.5	คุณสมบัติไม่ตรง (qualification mismatch) กับตลาดแรงงาน	133
ภาพที่ 4.6	สาขาไม่ตรง (field of study mismatch) กับตลาดแรงงาน	134
ภาพที่ 4.7	สัดส่วนการให้คะแนนทักษะด้านต่างๆ ของแรงงานจากสถานประกอบการ เปรียบเทียบระหว่าง ปี 2547 และปี 2550	134
ภาพที่ 4.8	ช่องว่างทักษะ (skill gap) ของไทย ปี 2560	135

ภาพที่ 4.9	ช่วงห่างความคาดหวังกับระดับความรู้และทักษะของแรงงาน	137
ภาพที่ 4.10	ค่าจ้างขั้นต่ำและอัตราเพิ่ม ปี 2541-2554	140
ภาพที่ 4.11	สัดส่วนของค่าจ้างต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP)	141
ภาพที่ 4.12	จำนวนชั่วโมงการทำงานของคนไทยเทียบกับชาติอื่นๆ	143
ภาพที่ 4.13	การหดตัวของจำนวนชั่วโมงการทำงานเฉลี่ย และสัดส่วนการทำงานต่ำกว่าระดับ	144
ภาพที่ 4.14	จำนวนการประสบอันตรายหรือเจ็บป่วยเนื่องจากการทำงาน ปี 2558-2562	145
ภาพที่ 4.15	สิ่งที่ทำให้ลูกจ้างประสบอันตรายหรือเจ็บป่วยจากการทำงานสูงสุด 5 อันดับแรก ปี 2558-2562	147
ภาพที่ 4.16	โรคที่เกิดจากการทำงานสูงสุด 5 อันดับแรก ปี 2558-2562	148
ภาพที่ 4.17	ตำแหน่งงานของลูกจ้างอุตสาหกรรมที่ได้รับอันตรายหรือเจ็บป่วยจากการทำงานสูงสุด 5 อันดับแรก ปี 2558-2562	148
ภาพที่ 4.18	ร้อยละของผู้หญิงที่ทำงาน จำแนกตามอาชีพ ปี 2562	150
ภาพที่ 4.19	3 อันดับแรกของปัญหาการทำงานของแรงงานหญิง ปี 2562	151
ภาพที่ 4.20	เปรียบเทียบร้อยละแรงงานในระบบและนอกระบบปี 2558-2563	152
ภาพที่ 4.21	ร้อยละของจำนวนแรงงานในและนอกระบบจำแนกตามภาคเศรษฐกิจ	153
ภาพที่ 4.22	ร้อยละของแรงงานนอกระบบ จำแนกตาม 3 ประเภทปัญหา คือ ปัญหาจากการทำงาน ปัญหาจากสภาพแวดล้อม และปัญหาจากความไม่ปลอดภัยในการทำงาน	155
ภาพที่ 4.23	อัตราการเติบโตของจำนวนผู้ประกันตนในระบบประกันสังคม มาตรา 33 ย้อนหลังจากเดือนสิงหาคม 2563-ปี 2540	157
ภาพที่ 5.1	ประเภทสวัสดิการตามกฎหมาย	184
ภาพที่ 7.1	ความสัมพันธ์ของ 4 หลักการของงานที่มีคุณค่า	250
ภาพที่ 7.2	สรุปปัจจัย 2 กลุ่มของทฤษฎีสองปัจจัย (Two-Factor Theory)	258
ภาพที่ 7.3	เปรียบเทียบทฤษฎีความต้องการของมาสโลว์และทฤษฎี อี-อาร์-จี	260
ภาพที่ 7.4	การอธิบายนัยและระนาบต่างๆ ของทฤษฎีความเสมอภาค	261
ภาพที่ 7.5	การอธิบายนัยของทฤษฎีความคาดหวัง	262
ภาพที่ 7.6	การอธิบายคุณลักษณะของงาน (Job Characteristic Model)	264

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่ 3.1	การเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรในประเทศไทย ปี 2553-2583	87
แผนภูมิที่ 3.2	พีระมิดการคาดการณ์จำนวนประชากรของประเทศไทย ปี 2553 และคาดการณ์ ปี 2583	88
แผนภูมิที่ 3.3	เปรียบเทียบสัดส่วนประชากรวัยแรงงานกับประชากรกลุ่มอื่น ปี 2513-2583	89
แผนภูมิที่ 3.4	อัตราส่วนประชากรแต่ละช่วงวัยปี 2553-2583	90
แผนภูมิที่ 3.5	อุปสงค์และอุปทานแรงงานปี 2560-คาดการณ์ปี 2580	91
แผนภูมิที่ 3.6	อุปทานแรงงานของประเทศไทย ในกรณีการเพิ่มผลิตภาพแรงงานได้ตามระดับต่างๆ ของปี 2580	92
แผนภูมิที่ 3.7	จำนวนแรงงานที่มีความเสี่ยงได้รับผลกระทบจากโควิด-19 แบ่งตามสาขาการผลิต	94
แผนภูมิที่ 3.8	อัตราการปฏิบัติไม่ถูกต้องตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน	100
แผนภูมิที่ 3.9	อันดับของ 6 เรื่องที่สถานประกอบการปฏิบัติไม่ถูกต้องตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน	101
แผนภูมิที่ 3.10	อัตราการปฏิบัติไม่ถูกต้องตามกฎหมายคุ้มครองแรงงานจำแนกตามขนาดสถานประกอบการ	102
แผนภูมิที่ 3.11	ขนาดสถานประกอบการที่ปฏิบัติไม่ถูกต้องตามกฎหมายความปลอดภัยในการทำงาน	113
แผนภูมิที่ 3.12	รายละเอียดประเภทอัตราการประสบอันตรายและเจ็บป่วยเนื่องจากการทำงานต่อลูกจ้าง 1,000 คน	113
แผนภูมิที่ 7.1	สัดส่วนเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีที่ทำงาน (ปี 2533-2543)	269
แผนภูมิที่ 7.2	เปรียบเทียบค่าจ้างขั้นต่ำกับค่าใช้จ่าย (ปี 2549-2554)	275
แผนภูมิที่ 7.3	ค่าจ้างขั้นต่ำเปรียบเทียบกับอัตราเงินเฟ้อ (ปี 2544-2553)	275
แผนภูมิที่ 7.4	ค่าจ้างขั้นต่ำ ค่าจ้างเฉลี่ย เปรียบเทียบกับผลิตภาพแรงงาน	276
แผนภูมิที่ 7.5	อัตราการจ้างงานในระบบประกันสังคม มาตรา 33 และจำนวนผู้ประกันตนตามมาตรา 33, มาตรา 39 และมาตรา 40	277

คำนำ

นับตั้งแต่ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจในปี 2504 การพัฒนาอุตสาหกรรมถูกกำหนดให้เป็นทิศทางสำคัญในการสร้างความเจริญเติบโตให้กับเศรษฐกิจของประเทศไทยมาโดยตลอด ทิศทางนี้ก่อให้เกิดผลดีในแง่ตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจในอดีต อย่างไรก็ตามส่งผลกระทบในหลายมิติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้นทุนที่เกิดขึ้นกับคุณภาพชีวิตของแรงงาน ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนการใช้แรงงานราคาถูกจำนวนมากเมื่อในอดีต กระบวนการผลิตที่เน้นประสิทธิภาพเป็นหลัก เปลี่ยนผ่านเข้าสู่การใช้ระบบอัตโนมัติมากขึ้นภายใต้นโยบายไทยแลนด์ 4.0 ที่มุ่งพัฒนาอุตสาหกรรมเป้าหมายโดยใช้นวัตกรรม ในขณะที่ประเทศไทยยังมีปัญหาแรงงานในหลายมิติ อาทิ ปัญหาปริมาณแรงงานไม่เพียงพอ คุณภาพแรงงาน ไม่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน และที่สำคัญคือ ปัญหาคุณภาพชีวิตแรงงาน เช่น ปัญหาการทำงานหนัก ปัญหาอันตราย และโรคจากการทำงาน เป็นต้น แม้ประเทศไทยจะเป็นสมาชิกขององค์การแรงงานระหว่างประเทศและสมาพันธ์ที่จะปฏิบัติตามแนวคิดงานที่มีคุณค่า (decent work) แต่ก็ยังพบปัญหาการใช้แรงงานและสถานการณ์ที่ลดทอนความสำคัญและอำนาจต่อรองของแรงงานมาโดยตลอด

หนทางสำคัญประการหนึ่งที่จะลดทอนปัญหาเหล่านี้ คือ การจัดสวัสดิการที่เหมาะสมให้แก่แรงงาน โดยสวัสดิการในที่นี้ไม่ใช่นัยของการการผลักภาระให้แรงงานอยู่ภายใต้ระบบสวัสดิการของรัฐเพียงอย่างเดียว หากแต่หมายถึงบทบาทของนายจ้างและสถานประกอบการอุตสาหกรรมในการจัดสวัสดิการให้แก่แรงงาน เนื่องจากเป็นผู้ได้ประโยชน์โดยตรงจากการทำงานของแรงงาน การประยุกต์ใช้องค์ความรู้และทักษะสังคมสงเคราะห์มีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการแสดงบทบาทนี้ ไม่ว่าจะเป็นหลักการทำงาน กระบวนการ และทักษะทางสังคมสงเคราะห์สามารถนำมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตแรงงานให้ดีขึ้นได้บนพื้นฐานของความเข้าใจทั้งฝั่งแรงงานและนายจ้าง

ตำราเล่มนี้รวบรวมรายละเอียดเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศและบูรณาการเชื่อมโยงกับการประยุกต์ใช้สังคมสงเคราะห์ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอน ในรายวิชา **ศด. 237 การสังคมสงเคราะห์ในอุตสาหกรรมและสวัสดิการแรงงาน** ของหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาวิชา อันได้แก่ การพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศไทย ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาอุตสาหกรรม พัฒนาการของสังคมสงเคราะห์ในอุตสาหกรรมและสวัสดิการแรงงาน การประยุกต์ทฤษฎีทางสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการแรงงานในงานอุตสาหกรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของแรงงานในอุตสาหกรรม นอกจากนี้ยังมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลให้แก่ผู้ที่สนใจงาน

ทางด้านการบริหารแรงงานและสวัสดิการในสถานประกอบการอุตสาหกรรม โดยเนื้อหาของตำราเล่มนี้พัฒนามาจากการรวบรวมความรู้จากแหล่งต่างๆ ผสมกับประสบการณ์การทำงานและผลงานวิจัยของผู้เขียน เนื้อหาของตำราเล่มนี้มีทั้งหมด 8 บท การนำเสนอเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ **ส่วนที่ 1 การพัฒนาอุตสาหกรรมไทย** **ส่วนที่ 2 สวัสดิการแรงงาน** **ส่วนที่ 3 การประยุกต์ใช้สังคมสงเคราะห์ในอุตสาหกรรม** และบทที่ 8 เป็นการสรุปเนื้อหาทั้งหมดของตำรา ทั้ง 3 ส่วนมีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

ส่วนที่ 1 การพัฒนาอุตสาหกรรมไทย

เนื้อหาในส่วนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายข้อมูลที่จำเป็นต่อการทำความเข้าใจอดีต ปัจจุบัน และข้อท้าทายที่จะเป็นสถานการณ์ของอุตสาหกรรมไทยในอนาคตอย่างรอบด้าน สาระสำคัญแบ่งออกเป็น 2 บท ได้แก่ **บทที่ 1 บทนำเกี่ยวกับอุตสาหกรรม** นำเสนอข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นเพื่อการทำความเข้าใจจุดกำเนิดและที่มาของอุตสาหกรรม วิวัฒนาการอุตสาหกรรม และรูปแบบการผลิตในอุตสาหกรรม รวมถึงพัฒนาการที่สำคัญของอุตสาหกรรมในประเทศไทย รวมถึงปัญหาและความท้าทายในปัจจุบันของอุตสาหกรรมไทย ข้อมูลเหล่านี้มีความจำเป็นสำหรับการทำความเข้าใจปัญหาแรงงานที่เกิดจากการทำงานในอุตสาหกรรม สำหรับ**บทที่ 2 รัฐไทยกับการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม** นำเสนอองค์ความรู้ครอบคลุมบทบาทรัฐ การพัฒนาเศรษฐกิจ และนโยบายอุตสาหกรรม แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และนโยบายอุตสาหกรรมไทยตามยุคสมัย พัฒนาการของอุตสาหกรรมเป้าหมายไทย และกับดักอุตสาหกรรมเป้าหมายไทย สาระสำคัญของเนื้อหานำเสนอการวิเคราะห์บทบาทของรัฐในมิติประวัติศาสตร์รวมถึงแสดงพัฒนาการลักษณะการบริหารงานของรัฐและนโยบายด้านเศรษฐกิจของรัฐในแต่ละช่วงเวลาตั้งแต่อดีตจนถึงปลายปี 2563 ในตอนท้ายนำเสนอบทสรุปและคำถามท้ายบทเพื่อทบทวนสาระสำคัญของเนื้อหาที่นำเสนอ

ส่วนที่ 2 สวัสดิการแรงงาน

เนื้อหาในส่วนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายสภาพการทำงานของแรงงานในอุตสาหกรรมเพื่อสะท้อนรูปธรรมของปัญหาและคุณภาพชีวิตของแรงงาน โดยใช้สวัสดิการเป็นกลไกขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของแรงงานในอุตสาหกรรม สาระสำคัญแบ่งออกเป็น 3 บท ได้แก่ **บทที่ 3 การทำงานในอุตสาหกรรมและนโยบายรัฐไทยด้านแรงงาน** อธิบายเนื้อหาสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการใช้แรงงานเพื่อทำงานในภาคอุตสาหกรรม ลักษณะการทำงานในอุตสาหกรรม และวิเคราะห์นโยบายรัฐไทยด้านแรงงาน สำหรับ**บทที่ 4 คุณภาพชีวิตและปัญหาแรงงานในอุตสาหกรรมไทย** นำเสนอบทวิเคราะห์ครอบคลุมสถานการณ์แรงงาน ปัญหาและคุณภาพชีวิตแรงงานในภาคอุตสาหกรรม และ**บทที่ 5 สวัสดิการแรงงานในสถานประกอบการ** อธิบายเนื้อหาเกี่ยวกับสวัสดิการครอบคลุม

ความหมายและวัตถุประสงค์ของสวัสดิการแรงงานในสถานประกอบการ หลักการจัดสวัสดิการแรงงาน ประเภทของสวัสดิการในสถานประกอบการ และการจัดสวัสดิการตามขอบเขตกฎหมายและนอกเหนือขอบเขตกฎหมาย

ส่วนที่ 3 การประยุกต์ใช้สังคมสงเคราะห์ในอุตสาหกรรม

เนื้อหาในส่วนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายภาพการประยุกต์ใช้สังคมสงเคราะห์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตแรงงานในอุตสาหกรรม สารสำคัญแบ่งออกเป็น 2 บท ได้แก่ **บทที่ 6 การประยุกต์ใช้สังคมสงเคราะห์ในงานอุตสาหกรรม** นำเสนอการบูรณาการสังคมสงเคราะห์และอุตสาหกรรม เนื้อหาจะครอบคลุมความเชื่อมโยงและการพัฒนาการของสังคมสงเคราะห์ในอุตสาหกรรม การประยุกต์ใช้หลักการ กระบวนการ และทักษะสังคมสงเคราะห์ในงานอุตสาหกรรม หน้าที่และภารกิจสังคมสงเคราะห์ในสถานประกอบการอุตสาหกรรม รวมถึงกรณีศึกษาการประยุกต์ใช้สังคมสงเคราะห์กับการบริหารแรงงานในสถานประกอบการ สำหรับ**บทที่ 7 งานที่มีคุณค่ากับการทำงานในภาคอุตสาหกรรมไทย** อธิบายแนวคิดงานที่มีคุณค่า การออกแบบงานให้มีคุณค่า และวิเคราะห์สภาพการทำงานในสังคมไทยกับแนวคิดงานที่มีคุณค่า ซึ่งจะพบว่าสภาพการทำงานในอุตสาหกรรมไทยยังคงมีปัญหาซึ่งรบกวนการแก้ไข และการประยุกต์ใช้สังคมสงเคราะห์จะช่วยบรรเทาปัญหาของคุณภาพชีวิตของแรงงานในดีขึ้นได้

ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าตำราเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ทั้งต่อการเรียนการสอนในรายวิชา **ศค. 237 การสังคมสงเคราะห์ในอุตสาหกรรมและสวัสดิการแรงงาน** รวมถึงเป็นประโยชน์ในแง่ของการนำเนื้อหาและองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้สำหรับผู้สนใจโดยทั่วไปเพื่อร่วมกันพัฒนาคุณภาพชีวิตของแรงงานให้ดีขึ้นต่อไป ท้ายนี้ผู้เขียนขอขอบคุณคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ที่มอบหมายให้สอนวิชาการสังคมสงเคราะห์ในอุตสาหกรรมและสวัสดิการแรงงานมาเป็นระยะเวลาต่อเนื่องหลายปีจนสามารถสั่งสมองค์ความรู้และประสบการณ์วิจัยจนพัฒนาต่อยอดจากเอกสารคำสอนจนมาเป็นตำราเล่มนี้ได้ รวมถึงขอบคุณทุนสนับสนุนการเขียนตำราจากคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2563 และขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่กรุณาสละเวลาอ่านประเมินตำราเล่มนี้ และให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ยิ่งต่อการปรับเนื้อหาให้มีความสมบูรณ์

ธัญญลักษณ์ วีระสมบัติ

พฤษภาคม 2564

ส่วนที่ 1:

การพัฒนาอุตสาหกรรมไทย

บทที่ 1

บทนำเกี่ยวกับอุตสาหกรรม

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “อุตสาหกรรม” ความหมายที่คนทั่วไปมักนึกถึง คือ ระบบหรือกระบวนการผลิตสินค้าหรือบริการจำนวนมากโดยใช้ปัจจัยการผลิตที่สำคัญ คือ ทุน ที่ดิน และแรงงาน รวมถึงทรัพยากรการผลิตที่จำเป็นอื่นๆ หากวิเคราะห์อุตสาหกรรมให้ลึกลงไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งผลของอุตสาหกรรมต่อแรงงานและสังคมจะพบว่าอุตสาหกรรมสร้างทั้งอรรถประโยชน์ผลกระทบในหลายมิติ ในบทนี้ผู้เขียนได้รวบรวมความรู้และข้อมูลเบื้องต้นที่จำเป็นเกี่ยวกับอุตสาหกรรมอันเป็นพื้นฐานจำเป็นสำหรับการต่อยอดความรู้เกี่ยวกับแรงงาน สวัสดิการ และการสังคมสงเคราะห์ในอุตสาหกรรมในบทต่อไป บทนี้แบ่งเนื้อหาเป็น 3 ส่วน ได้แก่ วิวัฒนาการอุตสาหกรรมและรูปแบบการผลิตในอุตสาหกรรม พัฒนาการอุตสาหกรรมในสังคมไทย และความท้าทายของภาคอุตสาหกรรมไทย ในตอนท้ายนำเสนอบทสรุปและคำถามท้ายบทเพื่อทบทวนสาระสำคัญของเนื้อหาที่นำเสนอ

วิวัฒนาการอุตสาหกรรมและรูปแบบการผลิตในอุตสาหกรรม

กระบวนการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปเพื่อไปสู่ภาวะที่ดีขึ้นหรือเจริญก้าวหน้ามากขึ้น คือ ความหมายของคำว่า “วิวัฒนาการ” เมื่ออธิบายถึงวิวัฒนาการอุตสาหกรรมจึงหมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตสินค้าและบริการตลอดจนกระบวนการเปลี่ยนแปลงระบบการแลกเปลี่ยนสินค้า จากการผลิตโดยใช้แรงงานภายในครัวเรือนมาเป็นระบบการผลิตแบบกระจายงานไปทำตามบ้าน โดยมีผู้ว่าจ้างเป็นผู้กระจายงานให้ผู้รับจ้างทำงานกลับไปทำที่บ้าน เกิดเป็นการจ้างงาน (employment) ซึ่งมีองค์ประกอบของสองตัวแสดงที่สำคัญแต่มีสภาพแตกต่างกัน คือ “นายจ้าง” (employer) ผู้เป็นเจ้าของปัจจัยและทรัพยากรการผลิตซึ่งเป็นผู้ว่าจ้าง และ “ลูกจ้าง” (employee) หมายถึง แรงงานผู้ถูกว่าจ้างให้ทำหน้าที่ผลิตสินค้าและบริการให้แก่นายจ้างเพื่อรับค่าจ้างหรือค่าตอบแทน เมื่อปริมาณการผลิตขยายเพิ่มมากขึ้นจึงพัฒนาเป็นลักษณะการผลิตระบบโรงงาน อุตสาหกรรม จากระบบการผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนสิ่งของแต่เดิมเปลี่ยนมาเป็นการใช้ระบบเงินตราและระบบตลาดเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้า (คาร์ล โปลานยี, 2559, น.10) เกิดการใช้เครื่องจักรเพื่อทุนแรง ลูกจ้างเดินทางมาทำงานแบบไปเช้ากลับเย็นหรือพักอาศัยอยู่ในสถานที่ที่โรงงานจัดไว้ให้ การจ้างงานในระบบโรงงานทำให้นายจ้างมีบทบาทมากกว่าผู้จ่ายค่าจ้างให้แก่ลูกจ้างเท่านั้น หากยังมีสภาพเป็น “นายทุน” เป็นเจ้าของวัตถุดิบและปัจจัยการผลิตจำนวนมากทำให้มีอำนาจในการต่อรองสูง (เพ็งอ้าง, น.103)

รูปธรรมของวิวัฒนาการอุตสาหกรรม อธิบายได้จาก “การปฏิวัติอุตสาหกรรม (industrial revolution)” ซึ่งเป็นคำที่บัญญัติขึ้นโดย อาร์โนลด์ โจเซฟ ทอยน์บี (Arnold Joseph Toynbee) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ เพื่อใช้อธิบายปรากฏการณ์การใช้เครื่องจักรเพื่อทดแทนแรงงานคน โดยเริ่มจากเครื่องทุนแรงแบบง่าย และวิวัฒนาการไปเป็นเครื่องจักรที่มีกำลังผลิตและความละเอียดแม่นยำสูง สามารถผลิตซ้ำเช่นเดิมได้จนเกิดเป็นการผลิตสินค้าจำนวนมาก การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีคือหัวใจที่สำคัญของการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Jensen, 1993) ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของการผลิต โรงงานอุตสาหกรรม การค้า และการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่สม่ำเสมอโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงต้นของการปฏิวัติอุตสาหกรรม (โรเบิร์ต ซี อัลเลน, 2562, น.57-58) เทคโนโลยีที่ก้าวหน้าขึ้นเรื่อยๆ ช่วยผลักดันเศรษฐกิจขนาดใหญ่ (big push) ให้ก้าวเข้าสู่การเป็นอุตสาหกรรม (เพ็งอ้าง, น.223-224) สำหรับการปฏิวัติอุตสาหกรรมเริ่มต้นขึ้นเป็นครั้งแรกที่ประเทศอังกฤษตั้งแต่ราวช่วงกลางของคริสต์ศตวรรษที่ 17 (Allen, 2009, p.135) ประเทศที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมหลังจากนั้น คือ ฝรั่งเศส เบลเยียม เยอรมัน สหรัฐอเมริกา สวีเดน ออสเตรีย ฮังการี อิตาลี และขยายไปยังยุโรปตะวันตก อเมริกาเหนือ และญี่ปุ่นในช่วงท้ายทศวรรษที่ 19 จนขยายไปทั่ว

ภาพที่ 1.1 เครื่องจักรไอน้ำในอุตสาหกรรมทอผ้า

ที่มา: <https://sites.google.com/site/xarythrrmyuopyukhklang/kar-ptiwati-xutsahkrmm-industrial-revolution>

ทั้งโลกในเวลาต่อมา (Mark and Robert, 2002) การปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้เกิดการใช้เครื่องจักรมากในภาคเกษตรกรรม การผลิต การทำเหมืองแร่ และการคมนาคมขนส่ง โดยปัจจัยหลักที่เป็นสาเหตุสำคัญทำให้เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม คือ พัฒนาการของวิทยาการต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพลังงาน เชื้อเพลิง การเกิดขึ้นและการขยายการใช้งานเครื่องจักร (Koebner, 1959, pp.382, 388)

อุตสาหกรรมสิ่งทอเป็นอุตสาหกรรมแรกของการปฏิวัติอุตสาหกรรม เครื่องจักรไอน้ำซึ่งใช้ถ่านหินเป็นเชื้อเพลิงแทนพลังงานไอน้ำถือเป็นเครื่องจักรตัวแรกของโลกที่นำมาใช้ และแพร่หลายในอุตสาหกรรมทอผ้ารวมถึงอุตสาหกรรมอื่น เช่น อุตสาหกรรมถลุงเหล็ก พลังงานกลายเป็น “เทคโนโลยีอเนกประสงค์” (General Purpose Technology หรือ GPT) (โรเบิร์ต ซี อัลเลน, 2562, น.77) ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้หลากหลายอุตสาหกรรม นอกจากพลังงานแล้วการใช้เครื่องจักรและการพัฒนาเครื่องมือโลหะในช่วงสองทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ช่วยทำให้กระบวนการผลิตของอุตสาหกรรมเป็นไปโดยสะดวก ผู้ประกอบการมีกำลังการผลิตมาก สามารถผลิตสินค้าในรูปแบบเดิมได้ปริมาณมาก ส่งผลให้ราคาสินค้าถูกลงเพราะต้นทุนการผลิตลดลง เรียกกระบวนการในลักษณะนี้ว่า “การทำให้เป็นอุตสาหกรรม” การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลทำให้เกิดการปฏิวัติด้านการเกษตรกรรมจากเพาะปลูกเพื่อยังชีพ กลายเป็นปลูกทั้งเพื่อบริโภคและขาย ผลผลิตทางการเกษตรที่เพิ่มมากขึ้นทำให้เกิดการถนอมอาหาร นอกจากนั้นยังส่งผลในวงกว้างต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคม ทางด้านเศรษฐกิจเกิดการขยายตัวทางการค้า การลงทุน การพัฒนาคมนาคมขนส่งขยายตัวมีการขุดคลอง สร้างถนน และทางรถไฟ (Agarwal & Agarwal, 2017, pp.1,062-1,063) ด้านสังคมมีการเพิ่มขยายตัวของประชากรอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตามแม้จะมีโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นแต่ไม่เพียงพอต่อการ